

Specyfika Śląska Cieszyńskiego jako regionu kulturowego w monarchii austro-węgierskiej w latach 1867–1914

Als eine multikulturelle, multinationale Provinz ist es in Bezug auf Teschener Schlesien bis heute schwer zu sagen, ob sein Charakter eher polnisch oder eher tschechisch (und teilweise deutsch) ist. Teschener Schlesien, wo Polen, Tschechen, Deutsche und Juden miteinander lebten, war ein einzigartiger Ort in der österreichisch-ungarischen Monarchie. Im 19. und frühen 20. Jahrhundert war dieses Gebiet eine der am stärksten industrialisierten und sehr wichtigen Provinzen für die österreichisch-ungarische Wirtschaft. Der Beitrag stellt die nationalen, sozialen, religiösen und wirtschaftlichen Beziehungen in Teschener Schlesien vor.

Cieszyn Silesia was a multicultural, multinational province, whereas even today it is difficult to say, whether it was more Polish, or more Czech (and partly also German). Cieszyn Silesia, where Poles, Czechs, Germans, and Jews lived with each other, was a unique area in the Austro-Hungarian monarchy. In the 19th and early 20th century, this area was one of the most industrialized, very important for the economy of Austria-Hungary. In the following paper, national, social, religious, and economic relations in Cieszyn Silesia are presented.

Śląsk Cieszyński to niezwykle ciekawy obszar przygraniczny, który współcześnie przynależy do państwa polskiego i czeskiego. Region ten nigdy nie był jednolity pod względem etnicznym, kulturowym czy narodowym: od czasów późnośrednio-wiecznych żyli tu Czesi, Polacy, częściowo Niemcy i Słowacy, a także Żydzi. Oczywi-

ście wtedy nie można było jeszcze mówić o tożsamości narodowej w takiej postaci, w jakiej rozumiemy ją dziś, jednak zapewne mieszkańcy regionu wiedzieli, kto jest »swój«, a kto »obcy« – bo tak też chyba pojmowali ramy społeczeństwa, w którym żyli. Odróżniali przecież swoich »rodaków« od gości czy przyjezdnych, gdyż mieszkali tu od zawsze, np. w danej wsi, która była ich małą ojczyzną (biorąc pod uwagę tylko warstwy niższe, czyli chłopów i część mieszczaństwa). Na Śląsku Cieszyńskim taką tożsamość pogłębiała jeszcze bardziej wielokulturowość: inne obyczaje, styl życia i wyznanie charakteryzowały społeczność żydowską, inne protestantów czy katolików (niemieckich, czeskich i polskich). Mimo to ludzie ci musieli przecież żyć razem: wspólnie pracowali, uprawiali ziemię, chodzili do świątyń, często położonych blisko siebie, handlowali, a ich dzieci bawiły się razem.

W niniejszym artykule chciałbym ukazać specyfikę Śląska Cieszyńskiego jako regionu kulturowego w ramach monarchii austro-węgierskiej. Śląsk Cieszyński jako region historyczny można opisać tak:

Terytorium Śląska Cieszyńskiego rozciąga się od rzeki Ostrawicy na południu po Czechowice na północy oraz od Przełęcz Jabłonkowskiej i rzeki Białej na wschodzie po Ostrawę na zachodzie. Region ten wyodrębnił się w okresie plemiennym, kiedy stanowił jedno z opoli plemienia Gołęszyców, od średniowiecza podlegał władzy kasztelanów cieszyńskich, a od 1290 tworzył podstawy terytorialne księstwa cieszyńskiego. (cieszynskie.travel)

Państwo austro-węgierskie, powstałe w 1867 roku po zaakceptowaniu przez Franciszka Józefa koncepcji monarchii dualistycznej i idących za tym pewnych reform, jest wyjątkowym tworem w dziejach Europy, bardzo znaczącym dla historii Austrii, Czech, Słowacji i Polski. Wszystkie bowiem te państwa – dziś niezależne i suwerenne republiki demokratyczne – były wówczas częściami składowymi ogromnej monarchii wielonarodowościowej (por. Encyklopedia PWN /a/). Istniejące do 1918 roku Austro-Węgry z jednej strony nie potrafiły zaspokoić aspiracji różnych narodów, które żyły w tym państwie, a z drugiej strony tych aspiracji nie można było już zatrzymać. Problematycznym regionem pod tym względem był właśnie Śląsk Cieszyński. Kto miał do niego większe prawa? Czy Czesi, wysuwający swe roszczenia, biorąc za ich podstawę dawne granice Królestwa Czeskiego, czy Polacy, argumentujący, iż okresowo Śląsk Cieszyński przynależał do Polski, później zaś istniały tu księstwa rządzone przez książąt piastowskich, a po II wojnie światowej dominowali w tym regionie liczebnie Polacy (por. Polskie Radio 2021). Sprawa Zaolzia i konfliktu polsko-czechosłowackiego

wykracza poza ramy chronologiczne niniejszego artykułu, ale uznałem że warto o niej wspomnieć dla lepszego zrozumienia specyfiki tego regionu – wielokulturowości i niemożności dopasowania go do jednego tylko państwa czy narodu.

Należy przejść teraz do omówienia następujących spraw: struktury narodowościowej, struktury wyznaniowej, stosunków społeczno-gospodarczych i procesów budzenia się świadomości narodowej poszczególnych grup zamieszkujących Śląsk Cieszyński, aby przedstawić kierunki i procesy rozwoju kultury na Śląsku Cieszyńskim.

Jak mówiono na Śląsku Cieszyńskim? Spory o język urzędowy

Sytuacja polityczna na Śląsku Cieszyńskim po 1867 roku była podobna w zasadzie do sytuacji politycznej panującej w pozostałych prowincjach Austro-Węgier. Region Śląska Cieszyńskiego miał status «księstwa», które formalnie było zależne od Królestwa Czech, a jego władcą był członek rodziny Habsburgów. Księstwo było więc w bezpośrednim zarządzie Habsburgów, a pozycję Niemców austriackich umacniała w nim jeszcze bardziej bliskość Czech i Austrii, czyli najważniejszych ośrodków monarchii. Politycznie dominowali Niemcy austriaccy, którzy pełnili najważniejsze funkcje administracyjne. Podobnie język niemiecki był językiem urzędowym oraz językiem nauczaniem w szkołach – funkcje języka polskiego i czeskiego władze starały się marginalizować. Podejmowano jednak liczne próby wprowadzenia języka polskiego i czeskiego jako języków urzędowych i w końcu udało się doprowadzić do tego, że dokumenty oficjalne dla Śląska Cieszyńskiego wydawano w języku polskim i czeskim (niekiedy również w języku niemieckim, bo pisma wydawali zazwyczaj niemieckojęzyczni urzędnicy administracji cesarsko-królewskiej) (por. Gruchała / Nowak 2013: 83).

Sam problem języka urzędowego pozwala zwrócić uwagę na fakt, iż nie bardzo wiadomo było, który z języków powinien być najważniejszy (i czy w ogóle w przypadku tego regionu można było odgórnie narzucić jeden język). Każda z narodowości chciała, aby to jej język był tym oficjalnym, a administracja cesarsko-królewska próbowała forsować język niemiecki. Jednak w obliczu przewagi narodowości polskiej na tym terenie (Polaków było najwięcej na Śląsku Cieszyńskim, lecz w niektórych gminach dominowali Czesi – np. na Frydeckczyźnie, zaś w gminach z dużymi miastami – Bielskiem i Frydkiem – przeważali Niemcy) polscy działacze polityczni i społeczni podkreślali etniczny (polski) charakter tego regionu (por. Chwalba 2000: 556). Natomiast Czesi

wskazywali na historyczne prawa do Śląska Cieszyńskiego, który był częścią dawnej Korony Czeskiej, zaś Niemcy austriaccy, którzy czuli się faktycznymi i nominalnymi zarządcami Śląska Cieszyńskiego, stawiali na politykę faktów dokonanych. Cesarz posługiwał się językiem niemieckim, który dominował w całej cesarsko-królewskiej monarchii i tak miało być również, według ludności niemieckojęzycznej, na Śląsku Cieszyńskim. Warto więc podkreślić, że kwestie językowe były dość zawile w całej monarchii austro-węgierskiej, a zwłaszcza na Śląsku Cieszyńskim. Można jeszcze wspomnieć o Żydach, którzy posługiwali się z reguły językiem jidysz, i o pewnych skupiskach Słowaków, którzy posługiwali się swoim językiem narodowym.

Kto z kim trzymał, czyli o relacjach między różnymi narodowościami

Problem potęgował fakt, iż z początku Polacy współpracowali z Czechami w ramach Sejmu Krajowego Księstwa Cieszyńskiego, czyli stanowej reprezentacji mieszkańców regionu – takie same sejmy istniały na przykład w Galicji czy Chorwacji i stanowiły formę samorządu prowincjonalnego. Współpracowały one między innymi z władzami wyższymi (np. namiestnikami) i miały za zadanie regulowanie spraw związanych z kulturą, oświatą, robotami publicznymi i wprowadzaniem w życie rozporządzeń cesarskich (por. Encyklopedia PWN /b/). Były więc ważnym ogniwem w rozwoju samorządu i kształtowaniu tożsamości narodowej poszczególnych prowincji, mimo iż ich rola była ograniczana przez władze wyższe, które dążyły z reguły do pomijania sejmów krajowych w toku podejmowania decyzji. Z czasem jednak współpraca Polaków i Czechów załamała się, zwłaszcza po 1900 roku, kiedy to odbył się spis powszechny. Uświadomił on Czechom, że to nie Niemcy, którzy na Śląsku Cieszyńskim zamieszkiwali większe miasta (pracowali oni głównie w urzędach, administracji, szkolnictwie i handlu), są wrogami, ale właśnie Polacy, którzy coraz bardziej dominowali na tym obszarze pod względem etnicznym. O zmianie perspektywy świadczą słowa poety Petra Bezrucza: »Jest nas 70 tysięcy przed Cieszynem. Sto tysięcy spośród nas zgermanizowano, sto tysięcy spolonizowano.« (Cimała 2015: 133). Poeta czeski mówiący o germanizacji nie jest niczym niezwykłym, gdyż rzeczywiście wpływ niemieckiej kultury, obyczajowości i języka w Czechach w XIX wieku był silny i widoczny, zwłaszcza wśród elit politycznych i części mieszczaństwa. Zastrzeżenie może budzić natomiast mowa o polonizacji Czechów – oznaczałoby to, że Czesi na Śląsku Cieszyńskim tracili swoją tożsamość na rzecz dominującej »polskości«. W jakimś sensie mogło tak być – w

każdym regionie, w którym występuje większa liczebność jakiejś narodowości może mieć miejsce tendencja do asymilacji innych kultur z kulturą większości. Jednak, co interesujące, raczej nie działo się to z mniejszością niemiecką – ta w pełni zachowała swój charakter i, o ile mając na co dzień do czynienia z Polakami, następowały kontakty handlowe i kulturalne, to jednak nie doprowadziły one do procesu stopienia się Niemców z Polakami.

Dane ze spisu powszechnego z 1900 roku wyraźnie wskazują na dominację »żywiołu polskości« na Śląsku Cieszyńskim (por. Chwalba 2000: 556). Spis powszechny z 1910 roku jeszcze bardziej umocnił pozycję Polaków, ale prawdziwość jego wyników była podważana i trudno też dać wiarę temu, że nastąpiły aż tak duże zmiany demograficzne, osłabiające narodowość czeską na Śląsku Cieszyńskim na tyle, że mogłaby ona utracić część przywilejów i praw (por. Chwalba 2000: 556). Dane z austriackiego spisu powszechnego z 1910 roku wykazały w regionie: 233 850 (54,8%) ludności polskojęzycznej, 115 604 (27,1%) ludności czeskojęzycznej i 76 915 (18,1%) ludności niemieckojęzycznej (por. Nowak 2016). Pewne jest jednak, że po 1900 roku władze ponownie próbowały narzucać język niemiecki w urzędach i szkolnictwie, tym razem już z pewnym przyzwoleniem strony czeskiej, która nie mogąc w pełni narzucić swojego języka na Śląsku Cieszyńskim, optowała raczej za językiem niemieckim (wówczas dużo Czechów dobrze znało język niemiecki z racji tego, że całe Królestwo Czeskie od XVI wieku było częścią składową Rzeszy Habsburgów, później Cesarstwa Austrii, a następnie Austro-Węgier).

Stosunki wyznaniowe na Śląsku Cieszyńskim

Z kwestią władzy i języka łączy się rzecz jasna kwestia wyznaniowa, również na Śląsku Cieszyńskim mocno skomplikowana. Mamy tu do czynienia z trzema głównymi wyznaniem: katolicyzmem, protestantyzmem (Kościół ewangelicko-augsburski) i judaizmem (w różnej postaci w zależności od danej gminy żydowskiej). Schemat »Polak-katolik« nie miał tu szansy na realizację, gdyż zarówno Czesi, Polacy, jak i Niemcy byli i protestantami (zazwyczaj przynależącymi do Kościoła ewangelicko-augsburskiego), i katolikami. Oczywiście Czesi mieli swoją tradycję »narodowego protestantyzmu«, która odżywała – coraz więcej Czechów zwracało uwagę na rolę Jana Husa i jego działalność. W Husie część Czechów dostrzegła pierwszego »narodowego« działacza i reformatora Kościoła, który w XIX wieku również borykał się z wieloma wewnętrznymi problemami. Ruch »neo-husycki« na początku XX wieku będzie dość

popularny w Czechach, a pamięć o Husie i jego działalności będzie argumentem historycznym, świadczącym o tym, iż Czechosłowacja nie jest państwem nowym, a ponad tysiącletnim krajem o bogatej i różnorodnej tradycji (także wyznaniowej).

Równie ciekawie sprawa wyglądała z Niemcami austriackimi. W XIX wieku część Niemców żyjących na Śląsku Cieszyńskim była katolikami, a część protestantami (mimo iż w Austrii właściwej dominował katolicyzm). Nie można tu jednoznacznie przypisywać narodowościom konkretnego wyznania, nie licząc społeczności żydowskiej, będącej w większości wyznawcami judaizmu. Cechą charakterystyczną Śląska Cieszyńskiego była stosunkowo duża (porównując z innymi miejscami na ziemiach polskich w XIX wieku) obecność gmin protestanckich. Protestanci żyli obok katolików i Żydów w wielokulturowym regionie, co powodowało, że ludzie ci musieli się akceptować w życiu codziennym, gdyż razem pracowali, handlowali ze sobą, mieszkali często obok siebie, a ich dzieci bawiły się na podwórkach. Nie obywało się bez konfliktów, ale z reguły nie były one poważne i region Śląska Cieszyńskiego nie charakteryzował się (jak i współcześnie) agresją na tle wyznaniowym czy narodowym. To bardzo istotne dla ukazania jego specyfiki: regiony od setek lat wielokulturowe, przygraniczne, gdzie stykały się różne narodowości, wyznania, obyczaje i style życia, cechuje z reguły duży stopień zrozumienia i akceptacji, które wynikają z doświadczenia ich mieszkańców.

Grupy wyznaniowe Śląska Cieszyńskiego – moim zdaniem – najbardziej wpisały się w krajobraz kulturowy tego regionu. Ich charakterystyka pozwoli głębiej ukazać oryginalność Śląska Cieszyńskiego w strukturze Austro-Węgier oraz pokaże jego specyfikę na tle ziem polskich i czeskich. Nie można bowiem zapominać, że Śląsk Cieszyński nigdy nie przynależał i obecnie nie przynależy tylko do jednego państwa.

Szczegółowa charakterystyka grup wyznaniowych żyjących na Śląsku Cieszyńskim

Terytorium Śląska Cieszyńskiego formalnie przynależało do katolickiej diecezji wrocławskiej. Problem polegał jednak na tym, że Wrocław należał do państwa pruskiego (potem niemieckiego), co znacznie utrudniało zarządzanie tą diecezją. Rozdzielono więc diecezję wrocławską i w jej austriackiej części, czyli właśnie na Śląsku Cieszyńskim, utworzono tzw. generalny wikariat z wikariuszem wybieranym spośród proboszczów wszystkich parafii Śląska Cieszyńskiego (por. Morys-Twarowski 2013: 302). Wikariusze generalni zarządzali administracją i posiadłościami kościelnymi na Ślą-

sku Cieszyńskim, zajmowali się także sprawami edukacji, która przynależała także do spraw kościelnych. Mateusz Opolski, wikariusz generalny Śląska Cieszyńskiego, w 1848 roku wprowadził do szkół ludowych podręczniki w języku polskim, co było dużym osiągnięciem, gdyż polskie dzieci nie mogły uczyć się z niezrozumiałych dla nich (za wyjątkiem Frydecczyny i części Ostrawy) elementarzy czeskich (por. Morys-Twarowski 2013: 302). Warto wspomnieć również o jeszcze jednym wikariuszu, Polaku, Franciszku Śniegoniu. Zajmował się on głównie działalnością dobroczynną i administracją dóbr kościelnych, a także popierał polski ruch narodowy na ziemiach Śląska Cieszyńskiego, choć ze względu na wiek i duchowny stan nie angażował się weń mocno, zwłaszcza, że jego jurysdykcji podlegali również Niemcy i Czesi (por. Morys-Twarowski 2013: 304).

Z cech charakterystycznych Kościoła na Śląsku Cieszyńskim warto wymienić jeszcze to, że następowała żywa wymiana myśli teologicznej między katolikami a protestantami. Cieszyńscy katolicy chcieli mieć wpływ na wybór proboszczów, tak jak ewangelicy sami wybierali swojego pastora (por. Morys-Twarowski 2013: 312). Ta płynność idei i reguł religijnych czy obyczajowych jest bardzo charakterystyczna dla regionów przygranicznych.

Obok propolskiej działalności księży warto wspomnieć, że byli też księża czeskiego pochodzenia, którzy popierali czeski ruch narodowy i czeskie aspiracje narodowościowe. Niektórzy z nich z sympatią odnosili się do Polaków, ale byli zwolennikami języka czeskiego, mimo iż działali w parafiach z większością polskich wiernych (por. Morys-Twarowski 2013: 313).

Drugim pod względem liczby wiernych wyznaniem na Śląsku Cieszyńskim było wyznanie ewangelicko-augsburskie. Ziemie Śląska Cieszyńskiego wchodziły w skład senioratu śląskiego, ten zaś wchodził w skład superintendentury morawsko-śląskiej (por. Morys-Twarowski 2013: 320). W różnych okresach te dwa najważniejsze urzędy w Kościele ewangelicko-augsburskim na Śląsku Cieszyńskim (senior śląski i superintendent morawsko-śląski) pełniły osoby narodowości czeskiej, niemieckiej i polskiej. Świetnym tego przykładem mogą być wybory z 1911 roku, podczas których o wyborze superintendenta zdecydował głos przedstawiciela wyznania helweckiego (por. Morys-Twarowski 2013: 324). Sprawilo to, że niezadowoleni byli zarówno polscy, jak i czescy ewangelicy, gdyż od ponad 30 lat wybierano na ten urząd wyłącznie osoby pochodzące ze Śląska Cieszyńskiego.

Istniało 10 zborów zarządzanych osobno przez pastorów, którzy wybierani byli przez ogół przypisanych do zboru parafian. Warto podkreślić, że pastory często pozostawali w parafii do końca swojego życia, niekiedy po 40 czy 50 lat, np. Karol Samuel Schneider w latach 1832–1882 w Bielsku, Herman Juliusz Kostchny w latach

1837–1897 w Jaworzu, Paweł Terlica w latach 1837–1888 w Goleszowie (por. Morys-Twarowski 2013: 327–328). To powodowało bardzo duże przywiązanie parafian do pastorów, a także z reguły pozytywny stosunek do ich kadencji – umniejszano ich błędy czy niedopatrzienia, a pozytywne działania i cechy eksponowano.

W społeczności ewangelickiej, która żyła na Śląsku Cieszyńskim, występowały również spore różnice teologiczne. Czescy protestanci zaczęli czerpać także z wzorców husyckich, a sama społeczność ewangelicka obawiała się konwersji na katolicyzm, co związane było z małżeństwami protestantów z katolikami – ci ostatni z reguły zachęcali do zmiany wyznania, protestanci musieli również składać zobowiązanie, że dzieci będą wychowane w religii katolickiej i nie będą zabierane do zborów (por. Morys-Twarowski 2013: 330).

Obok katolików i protestantów dość dużą i istotną grupę stanowili Żydzi. Według spisu z 1857 roku na Śląsku Cieszyńskim żyło 2 028 wyznawców judaizmu, a ich liczba w 1910 roku osiągnęła 10 965, co stanowiło 2,5% ogółu społeczeństwa regionu (por. Morys-Twarowski 2013: 337). Warto zaznaczyć, że gmina żydowska na Śląsku Cieszyńskim zaczęła działać oficjalnie w 1866 roku, kiedy to zatwierdzono jej statut (por. Polin. Wirtualny Sztetl). Reprezentowana była przez tzw. Wydział złożony z 15 osób, a na jej czele stał zarząd złożony z 5 członków, któremu przewodniczył prezes (por. Polin. Wirtualny Sztetl). W samym Cieszynie społeczność żydowska posiadała synagogę, cmentarz żydowski i mykwę (łaźnię do celów rytualnych). W 1867 roku otworzono żydowską szkołę, gdzie kształcono zgodnie z literą prawa i duchem judaizmu dzieci żydowskie (por. Polin. Wirtualny Sztetl).

Pod koniec XIX wieku Żydzi coraz częściej padali ofiarą rywalizacji czesko-polsko-niemieckiej. Byli często oskarżani o współpracę z Niemcami, a z racji pełnienia przez nich zazwyczaj funkcji ekonomów na wsiach czy też urzędników w administracji (prawie wszyscy Żydzi umieli pisać i czytać, bo tego wymagały ich religijne obrzędy) łatwo można było zrzucić na nich winę za ucisk ekonomiczny (por. Morys-Twarowski 2013: 344–345). W dodatku stosunkowa zamożność (choć oczywistym jest, że nie wszyscy Żydzi byli bogaci, a raczej tylko ich niewielka część) raziła Polaków i Czechów, którzy w nowych, przemysłowych realiach XIX wieku często nie umieli sobie poradzić – w przeciwieństwie do Żydów.

Na Śląsku Cieszyńskim Żydzi zajmowali się przede wszystkim pracą w administracji różnego szczebla, a także w przemyśle. Byli chyba najbardziej aktywną gospodarczo grupą narodowościową w regionie. Zakładali wiele firm i dominowali między innymi w przemyśle alkoholowym (por. Polin. Wirtualny Sztetl). Potencjał gospodarczy Żydów ujawnił się także w ich aktywności w różnych gałęziach gospodarki:

[...] W późniejszym czasie podejmowali się prowadzenia takich agend, jak trafiki, poczty czy telegrafy. Kolejni żydowscy przedsiębiorcy uruchamiali fabryki, przede wszystkim w Bielsku oraz we Frydku, gdzie powstał prężny, choć mniejszy od Bielska ośrodek przemysłu tekstylnego. Takie firmy jak Paneth, Baum, Popper czy Riesenfeld w Bielsku oraz Munk, Landsberger, Neumann i inne we Frydku działały z powodzeniem do I wojny światowej (a także po jej zakończeniu), zatrudniając czasami kilkuset i więcej robotników. Adolf Landsberger za zasługi w rozwoju austriackiego przemysłu oraz inne osiągnięcia został przez cesarza w 1912 roku podniesiony do stanu szlacheckiego z predykatem von Friedeck. Po 1859 roku Żydzi stanowili najaktywniejszą ekonomicznie część miejscowego społeczeństwa, na co wskazuje np. fakt, że w 1865 roku należała do nich trzecia część zaprotokołowanych sądownie firm, a do 1890 roku zarejestrowali w Sądzie Obwodowym w Cieszynie dalszych 258 firm. Najwięcej firm żydowskich działało w Bielsku (46,5%), Cieszynie (20%) i Frydku (10%), przy czym 70,1% z nich zajmowało się handlem, 22,7% przemysłem, a 5,8% rzemiosłem. Żydzi byli właścicielami 18 fabryk sukna, 4 farbiarni i 4 fabryk apretury. (Morys-Twarowski 2013: 338–339)

Przytoczone powyżej dane pozwalają stwierdzić, że Żydzi, mimo iż stanowili stosunkowo małą część społeczeństwa Śląska Cieszyńskiego (przypomnijmy: najwięcej było ich tu 2,5% ogółu ludności), to jednak ich »żyłka« gospodarcza, stosunkowo dobre wykształcenie, znajomość mechanizmów handlu i ekonomii umożliwiły im zdobycie silnej pozycji gospodarczej.

Kilka uwag o gwarze cieszyńskiej

Mówiąc o Śląsku Cieszyńskim, trzeba także wspomnieć o gwarze cieszyńskiej. Gwara ta zachowała wiele cech języka staropolskiego, a także szereg zapożyczeń z języka niemieckiego, czeskiego i słowackiego. Aż do dziś jest częściowo stosowana na Śląsku Cieszyńskim przez Polaków – zazwyczaj w domach czy podczas spotkań towarzyskich, natomiast w szkole, urzędach czy pracy preferuje się język polski. Gwara cieszyńska jest przykładem oryginalności regionu na tle innych oraz częścią tożsamości zamieszkujących go ludzi (którzy zazwyczaj czują się i są Polakami, choć często określają się jako »swoi« – czyli stąd, ze Śląska Cieszyńskie-

go). Kilka przykładów z XIX-wiecznej gwary cieszyńskiej pomoże uwidocznic różnice, ale i podobieństwa między językiem polskim i niemieckim a gwarą cieszyńską (w kolejności: gwara cieszyńska (XIX wiek) – język niemiecki – język polski):

japfio – Apfel – jabłko

kutzia – Katze – kot

siupać – sitzen – siedzieć

lulu – Nüsse – orzechy

wawa – Es thut wehe – boleć. (por. NataliaS 2019)

Interesujące słownictwo z gwary cieszyńskiej pochodzi z najstarszego słownika tej gwary, której autorem był ks. Leopold Jan Szersznik (por. NataliaS 2019). Gromadził on na przełomie XVIII i XIX wieku słowa z gwary cieszyńskiej i porównywał z językiem polskim i niemieckim, a jego notatki noszą charakter komentarzy językoznawczych.

Wnioski

Podsumowując niniejszy artykuł, chciałbym pozwolić sobie na kilka refleksji, również natury metodologicznej. W związku z obszernością tematu, jakim jest specyfika kulturowa Śląska Cieszyńskiego, a także stosunkowo dużym okresem czasu go obejmującym (1867–1914) musiałem niektóre argumenty i myśli ukazać w perspektywie ogólnej, niekiedy generalizującej pewne zjawiska czy procesy. Cezura czasowa tego artykułu to przejście z jednego świata do zupełnie innego – w 1867 roku Austro-Węgry reformują się i umacniają na arenie międzynarodowej, a w 1914 roku stają się stroną w wojnie, która zmieni obyczajowość i mentalność Europy, a także przyczyni się do upadku Habsburgów i narodzin wielu nowych państw, w tym Polski i Czechosłowacji. Myślę jednak, że w przypadku tego artykułu, metodologia oparta na ukazaniu pewnych procesów i zjawisk oraz reguł życia społecznego na Śląsku Cieszyńskim sprawdziła się – jeśli udało mi się ukazać specyfikę kulturową regionu, jeśli udało mi się pokazać wielokulturowość, wieloetniczność i swoistą oryginalność Śląska Cieszyńskiego jako prowincji Austro-Węgier, to spełniłem swoje zobowiązanie.

Bibliografia

- Chwalba, A. (2000): *Historia Polski 1795–1918*. Kraków.
- cieszynskie.travel (b.r.): »O historii Śląska Cieszyńskiego w skrócie«, <https://cieszynskie.travel/strona/historia> (dostęp: 12.04.2021).
- Cimała, B. (2015): »Klub polsko-czeski w sejmie krajowym w Opawie«. W: Jasiński / Cimała (red.): *Leksykon Polaków w Republice Czeskiej i Republice Słowackiej*, tom 4. Opole, s. 131–134.
- Czyżewski, M. (2020): »W podzielonym przez koronawirusa Cieszynie Polacy wywiesili transparent *Tęsknię za tobą, Czechu*«, <https://bielskobiala.wyborcza.pl/bielskobiala/7,88025,25807750,w-podzielonym-przez-koronawirusa-cieszynie-polacy-wywiesili.html> (dostęp: 12.04.2021).
- Encyklopedia PWN /a/ (b.r.): »Austro-Węgry«, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Austro-Wegry;3872488.html> (dostęp: 12.04.2021).
- Encyklopedia PWN /b/ (b.r.): »Sejm Krajowy«, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Sejm-Krajowy;3973624.html> (dostęp: 12.04.2021).
- Gruchała, J. / Nowak, K. (2013): »Dzieje polityczne«. W: Nowak / Panic (red.): *Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów do I wojny światowej (1848–1914)*. Cieszyn, s. 83.
- Morys-Twarowski, M. (2013): »Stosunki wyznaniowe«. W: Nowak / Panic (red.): *Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów do I wojny światowej (1848–1914)*. Cieszyn, s. 304–339.
- NataliaS (2019): »Zobacz najstarszy słownik gwary cieszyńskiej!«, <https://www.cieszy.pl/zobacz-najstarszy-sownik-gwary-cieszynskiej> (dostęp: 12.04.2021).
- Nowak, K. (2016): »Śląsk Cieszyński«, https://ibrbs.pl/index.php/Śląsk_Cieszyński (dostęp: 12.04.2021).
- Polin. Wirtualny Sztetl (b.r.): »Historia społeczności«, <https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/c/422-cieszyn/99-historia-spolecznosci/137187-historia-spolecznosci> (dostęp: 12.04.2021).
- Polskie Radio (2021): »Zaolzie – sporny punkt na granicy Polski«, <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/1237541,Polskie-zajecie-czechoslowackiego-Zaolzia> (dostęp: 12.04.2021).

Open Access

This paper is published under the Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0>). Please note that individual, appropriately marked parts of the paper may be excluded from the license mentioned or may be subject to other copyright conditions. If such third party material is not under the Creative Commons license, any copying, editing or public reproduction is only permitted with the prior consent of the respective copyright owner or on the basis of relevant legal authorization regulations.